
Oryantalist Bir Metin Olarak *Yaban**

Atalay Gündüz°

Giriş

Türkler tarih boyunca Avrupa'da son derece kötü bir imaja sahip olmuşlardır.¹ Shakespeare'in Othellosunda, güçlü bir komutan olan Othello Türklere karşı Kıbrıs'ı savunmak üzere sefere çıkar. Nazan Aksoy'un *Rönesans Tiyatrosunda Türkler* adlı çalışmasında da ortaya koyduğu gibi Türkler Elizabeth Dönemi İngiltere'sinin "ötekisi" olmuşlardır. Aksoy, yaptığı incelemede Türklerin 31, Faslıların 18, Batılıların 27, Doğu Hristiyanlarının 12 oyunda temsil edildiklerini ortaya koyar. Yazar, Türklerin bu sıklıkla Elizabeth Dönemi tiyatro sahnesinde görülmesinin önemli sebebi olarak Türklerin o dönemde Avrupa için en büyük tehdidi oluşturduğu şeklinde yorumlamıştır. 1905 yılında Türkiye'ye gelen Aubrey Herbert'in Türkiye'ye geldikten sonra Türklerin kan içen caniler değil de işinde gücünde sessiz sakin insanlar olduğunu gördüğünde yaşadığı şaşkınlık, İngilterede o dönemde Türklere karşı var olan peşin hüküm ve kalıp yargıların ne derece başat olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yine de batılı gezginlerin Türkiye üzerine yazdıkları eserler söylem açısından homojen bir yapı göstermekten çok uzaktır. Türkiye üzerine oluşmuş negatif "kelime dağarcığı ve imajlar" bir çok yazar tarafından sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Kültürel heybesi yüzyıllarca sürmüş bir karalamanın ve ötekileştirmenin o-

---

* Hakem incelemesinden geçmiştir.

° Ege Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora öğrencisi.

¹ Stephen Kinzer, *Star and Crescent: Turkey between Two Worlds*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2001, ss. 5-6. Kinzer batı muhayyilesinin Türklere karşı nasıl negatif bir imaj koleksiyonu olduğunu ortaya koyar.

lumsuz mirasıyla dolu olarak Türkiyeyi gezmiş ve sonra da bu deneyimlerini batılı okurla paylaşmış dört gezi yazarının eserlerinde tasvir edilen Türk köyü ve köylüsü ile Karaosmanoğlu'nun *Yaban*'da çizmiş olduğu Türk köyü ve köylüsü karşılaştırıldığında beklenmedik bir fark ortaya çıkmaktadır.

Yaban Türk batılılaşması ve modernleşmesi bağlamında okunduğunda ise, bizi çok daha genel ve geniş bağlamda ele alınması gereken sorunlarla karşı karşıya bırakır. Orhan Pamuk'un oryantalist bir yazar olduğunu öne sürerek büyük tartışmalara yol açmış şair ve eleştirmen Hilmi Yavuz, *Türk Edebiyatı* dergisi ile yaptığı söyleşide, kendisine bu tartışmalar hatırlatıldığında, tezini daha da genelleştirerek şu tespitte bulunuyor: "Türk modernleşmesi, Türk batılılaşması bir batılılaşma değil, bir oryantalizmdir... Tanzimattan bu güne kadar Türk aydınlarının Türk toplumuna Avrupa'yı referans olarak alıp Avrupa kriterleriyle bakma eğiliminin çok başat, çok hakim bir kavrayış biçimidir"². Yavuz'a göre, Batı Edebiyatı etkisinde oluşmuş bir Türk Edebiyat kanonundan söz edilebilirse, bu "oryantalist bir kanondur." Oldukça kışkırtıcı ve tartışmaya açık bu yargılar, bizi Türk Edebiyatına yeni sorularla bakmaya davet etmektedir.

Bu makalede, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* adlı eseri ondokuzuncu yüzyıl boyunca ve yirminci yüzyıl başında yayınlanmış dört İngiliz ve Amerikan seyahatnamesi ile karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda, Oryantalist söylemin yalnızca başka ülkelerin yazarlarına has bir temsil biçimi olmadığı, aynı ülkede yaşayıp aynı dili konuşan insanların da birbirlerini temsil ederken bu söylemi "içselleştirilmiş" bir biçimde kullanabilecekleri ortaya konmaktadır. Bu amaçla, ilk olarak *Yaban*'ın Türk entellektüel hayatında ne tür tartışmalara yol açtığı özetlenmiştir. Daha sonra, Karaosmanoğlu'nun eserinin niye içselleştirilmiş açık oryantalist bir metin olduğu saptanmış ve son olarak da İngiliz ve Amerikan seyahatnameleri ile karşılaştırılıp oryantalist söylem açısından *Yaban*'ın bu eserlerin neresinde olduğu değerlendirilmiştir. Bu yapılırken de Edward Said'in *Oryantalizm* adlı eserinde kullandığı "söylem", "uygarlaştırma misyonu", "ötekileştirme", "duygudaşlık" gibi kavramlar; ayrıca, Rana Kabbani, Stephen Grenblatt ve Raymond Williams gibi edebiyat eleştirmenlerinin kültürel yaratılar ve bu yaratıların estetik değerleri ötesinde üstlendikleri ideolojik işlevler konusundaki görüşleri bu tartışmaya ışık tutmaktadır.

Yaban'ın Yayınlanışından Bugüne Yarattığı Tartışmalar

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1932'de Cumhuriyetin dokuzuncu yılında yayınlanan *Yaban* adlı romanı büyük bir tartışma yaratır. Bazı yazarlar ese-

² Hilmi Yavuz, "Türk Şiir Geleneğinde Kaybetmeye Yüz Tutmuş Bir Damarı Yakalamaya Çalışıyorum", Röportaj Mehmet Nuri Yardım, *Türk Edebiyatı*, Sayı 390, Nisan 2006, s. 7.

ri büyük bir beğeni ile karşılarlar. Reşat Nuri Güntekin³, *Yaban*'ı "her Türk'ün ezberlemesi gereken bir kitap" diyerek över. Yakup Kadri'nin sahibi olduğu ve yazılarıyla önemli katkılarda bulunduğu *Kadro* dergisi bu romanın Türk aydınını derin uykusundan uyandırıp Türk köylüsünü eğitmeye ve ona hizmet götürmeye çağırdığını yazıyor: "Türk münevveri. Bu kitabı oku da, kendinin ne matah olduğunu düşünmeye başla artık! Zira bataklıklar kurutulacak. Ne sülük, ne solucan"⁴. Yine *Kadro* dergisinde Nedim Tör, *Yaban*'a değer biçerken, onun için "Türk edebiyatının cihana açılan ilk penceresidir"⁵ diyor. Kazım Nami Duru Ülkü'deki yazısında beğenisini şu sözlerle açıklıyor: "O bu romanıyla gözümde öyle büyüdü ki... Bana İstanbul bucaklarında süslü salonlarda geçen sevgi masalları artık bir şey söylemiyor... Türk köylüsünün iklimle, toprakla, taşla, yoklukla "Yaban"larla çarpışmasına bakmak, onu anlamak istiyorum."⁶

Yakup Kadri'nin eserini çok beğenenler olduğu gibi eleştirenler de olmuştur. Romanı en şiddetli şekilde eleştirenler arasında Burhan Ümit Toprak vardır. Yakup Kadri'nin gerçekle ilgisi olmayan bir köy tablosu çizdiğini ve Türk köylüsüne "hakaret" ettiğini "...sadece istisnayı umumileştirerek ihtiyar Anadolu'nun ahlak ve vicdanını da itham etmiştir"⁷ sözleriyle vurgulamaktadır. İsmail Habib Sevük *Yaban*'ın Türk edebiyatından Almancaya çevirilen ilk önemli yapıt olmasından rahatsızlık duymuştur. Eserin realizm adı altında, gerçeği çarpıtıran bir tablo olarak, gerek Türk köyünü o güne kadar tanıma fırsatı bulmamış Türk insanının; gerekse (yabancı dillere çevrildiğinde) başka milletlerden insanların, Türk köyü ve köylüsü hakkında haksız bir yargıya varacağına işaret etmiştir. Sevük, kitabı Türk köylüsü ve Türk köyü hakkında yazılmış en gerçekçi eser olarak Alman okuruna sunan çevirmen Max Schultz'a şöyle seslenmektedir: "Ah muhterem Max Schultz eğer millet Ahmet Celal'in anlattığı köy olsaydı istiklal cengi mi olurdu?"⁸ Nihad Sami Banarlı *Yaban* ile ilgili Sevük'ün kaygılarına katılır: "*Yaban*'ı okuyan yabancılar ve bir çok şehir insanı diğer bir çok köylerimizin de böyle olmadığını bu eserin neresinden anlayabileceklerdir"⁹.

³Reşat Nuri Güntekin, *Yaban*, haz. Atilla Özkırımlı, İletişim, İstanbul, 1983, s. 234. Bu bölümde Feridun Andaç'ın (Rauf Mutluay'da dahil olmak üzere) yorumlarına kadar olan bütün yazılar Atilla Özkırımlı'nın İletişim yayınlarında çıkan baskıda romanın sonuna eklediği derlemeden alınmıştır.

⁴A.g.e., s. 236.

⁵Nedim Tör, a.g.e., s. 238.

⁶Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 241.

⁷Burhan Ümit Toprak, a.g.e., s. 244.

⁸İsmail Habib Sevük, a.g.e., s. 246.

⁹Nihad Sami Banarlı, a.g.e., s. 250.

Yaban yalnızca yayınlandığı dönemde değil, yayınlanışının üstünden geçen uzun yıllardan sonra da tartışma ve ilgi konusu olmaya devam etmiştir. Feridun Andaç, *Yaban*'ın güncelliğini halen koruyan bir roman olduğuna işaret ederek şu saptamada bulunuyor: "1920'lerden 2005'lere Ahmet Celallerin serüveni iniş çıkışlarla sürüyor. Aydınımız halen yabanda duruyor, 'uzaktaki köy' ise giderek daha geniş bir coğrafyaya egemen olmak için kentlerin varoşlarını kuşatıyor."¹⁰ Andaç'ın kehanet dolu sözleri bu yazı yayınlandıktan iki ay sonra "kentlerin varoşlarını kuşatan uzaktaki köyden" insanları "Halkımız Eğleniyor" adlı 27 Temmuz 2005 tarihli yazısında son derece saldırgan ve aşağılayıcı bir şekilde alaya alan Mine Kırıkkanat'ın *Radikal* gazetesindeki köşesini kaybetmesiyle sonuçlanan yazısında açık olarak görülmektedir.

Oryantalist Bir Metin Olarak Yaban

Yaban aynı ülkenin farklı kültürel oluşumlarından gelen insanların nasıl birbirlerinin dilini anlamakta zorlandıklarını ve birbirlerine nasıl şüphe ile yaklaştıklarını göstermesi açısından ilginç bir romandır. Romanın bir yerinde anlatıcı bu düşünceyi şu sözlerle dile getirir: "...okumuş bir İstanbul çocuğu ile bir Anadolu köylüsü arasındaki fark bir Londra İngilizle bir Pencaplı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür."¹¹ Paşa konaklarında büyümüş ve batılı bir eğitimden geçmiş olan Ahmet Celal, Kurtuluş Savaşı sırasında yaralanıp kolunu kaybedince yolu kıtada emri altında görev yapan askerin köyüne düşer. Orada halkının yanında kendini güvende hissedeceğini ve bu Anadolu köyünün kendisine kucak açacağını ümid eder. *Yaban*'da Ahmet Celal'in bu beklentilerinin hiç biri gerçekleşmez. Bu Anadolu köyünde Ahmet Celal bir yaban(cı)dır. Oysa hemen hemen aynı tarihlerde Türkiyeye gelmiş ve yolu Türk köylerine düşmüş İngiliz ve Amerikalı gezginler dilini, dinini, geleneklerini ve kültürünü çok az bildikleri daha da kötüsü bilgi kırıntıları da sayısız ön yargı ve kalıp yargılarla dolu vaziyette Türk köyüne gittiklerinde ve Türk köylüsü ile karşılaştıklarında dahi kendilerini Ahmet Celal kadar yabancı hissetmemişlerdir.

Ziya Gökalp 1923'te yayınlanan *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde "halka doğru" gitmekten söz eder. Bu halka doğru gidiş için Gökalp'in öne sürdüğü iki sebep şöyledir: "Halktan milli kültür terbiyesi almak" ve "halka medeniyet götürmek." Osmanlı'da ortaya çıkan suni kültürün toplumun seçkinlerini milli kültüre yabancı hale getirdiğini ve eğer milli bir bilinç oluşturulabilecekse bunun ancak "seçkinlerin...halkın içine girmesiyle" mümkün olabileceğini öne sürer. Gökalp'e göre halk, seçkinlerin sahip olmadığı pek çok kıymetli

¹⁰ Feridun Andaç, "Aydının Kırılgan Hali", *Ki-taplak*, Sayı 83, Mayıs 2005, s. 99.

¹¹ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.56.

hazinenin başında oturmaktadır. Seçkinler halkla “birlikte yaşayarak” bu zengin birikimden yararlanmaya bakmalıdır: “Söylediği atasözlerini, gelenekte yaşayan hikmetleri işitmek. Düşünüşündeki tarzı, duyuluşundaki üslubu tes-pit etmek. Şiirini, musikisini dinleyerek, raksını oyunlarını seyretmek...” Gökalp’in aydına yüklediği görevlerdir.¹² Karaosmanoğlu’nun, tam olarak bu sebeplerle örtüşmese de, “halka doğru giden” kahramanı Ahmet Celal, Ziya Gökalp’in sayıp döktüğü bu değerlerden hemen hiçbirini bulamaz halkta. *Yaban*’da karşımıza Gökalp’in varsaydığı halktan öylesine farklı bir halk çıkar ki, ister istemez bu eserin Gökalp’in eserini sorgulayıcı, ona karşı, onun ileriye sürdüğü önermeleri tartışmaya açan kültürel bir yaratı olduğunu düşünürüz.

Kemalist devrimin batılılaştırıcı bir proje olduğunu vurgulayan Hasan Bülent Kahraman Türk batılılaşma ve modernleşme projesinin oryantalist bir bakış açısı ve söylem geliştirdiği konusunda Hilmi Yavuz’un yapmış olduğu belirlemeleri doğrular niteliktedir. Kahraman’a göre Kemalizmi Oryantalist bir söylem olarak önemli kılan özelliğinin onun “içselleştirilmiş Oryantalizmi kullanmasıdır.”¹³ Yazara yaptığı tanıma göre içselleştirilmiş oryantalizm “toplumun ve onu kuran değerler bütünüünün doğrudan doğruya Oryantalist bir gözle okunması ve değerlendirilmesidir. Dolayısıyla daha başlangıçta bu söylemi geliştirenler ve kendilerini bu konuma yerleştirenlerle toplumun geri kalan kesimi arasında hiyerarşik, otoriteryen bir tavır girer.”¹⁴ Her ne kadar *Yaban*’daki Ahmet Celal de beğenmediği ve her yönüyle eleştirdiği halktan kendini ayırmadığını söyleyerek, eleştiri oklarını zaman zaman kendine yöneltse de, Karaosmanoğlu yine de Ahmet Celal’i “hiyerarşik” olarak üstün görmektedir. Tüm ümitsizliğine ve karamsarlığına karşın, görünüşte halkı anlamaya çalışmaktadır. İçinde köylülerin anlamakta zorlandıkları, hatta hiç mi hiç haberdar olmadıkları bir vatan sevgisi vardır. Dahası, modern bir eğitimden geçmiş olup milliyetçilik, hak hukuk adalet gibi bir çok değer onun için son derece önemlidir. Haksızlıklara karşı koymak gerektiğinde kişisel çıkarlarını hiçe saymasını bilir. Güç ilişkileri göz önüne alındığında ise, Karaosmanoğlu Ahmet Celal’i sığındığı köyde yaşayanlara emir verip onları yönlendirebilecek bir konumda görmektedir. Romanın sonunda Ahmet Celal’i dinlemeyen köylüler kendilerini feci bir durumun içine kısılmış bulurlar. Köylerini Yunan ordusu işgal edip can, mal ve namuslarını tehdit eder. Ahmet Celal’in sevdiği kadın da ancak o feci duruma düşünce, dinlemesi ve peşinden gitmesi gerektiği kişinin o olduğunu anlar.

Bu hiyerarşik ve otoriteryen tutumu haklı kılmak ve meşrulaştırmak için ortaya konan en önemli kavramlardan biri de Edward Said’in *Oryantalizm*

¹² Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 1923, Kadro Yayınları, İstanbul, 1979, s. 46-47.

¹³ Hasan Bülent Kahraman, “İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm”, *Doğu-Batı*, Sayı 20, Ağustos-Eylül-Ekim 2002, s. 166.

¹⁴ A.g.e., 166.

adlı eserinde ortaya koymuş olduğu “uygarlık götürme misyonu” (la mission civilisatrice) kavramıdır. Said’e göre, Avrupalılar bu söylemi Emperyalizmi meşru kılmak ve haklı göstermek için çok etkin bir şekilde kullanmışlardır.¹⁵ Bu bağlamda değerlendirildiğinde *Yaban*’ın çizmiş olduğu halk portresinin bu derece simsiyah, uygarlıktan nasibini bir parça olsun almamış, ahlaki ve milli değerlerden o derece habersiz oluşu sebepsiz değildir. Bu tablonun ortaya koyduğu ihtiyaç buralara uygarlığın götürülmesi ve karanlıkta olan bu insanların bir an önce aydınlığa kavuşturulmasıdır. Gökalp de halka uygarlık götürmeyi bir önerme olarak önümüze koyar; fakat onun önermesinde karşılıklı bir alışveriş söz konusudur. Aydının sahip olmadığı milli kültür halkta; halkın sahip olmadığı uygarlık bilgisi ise aydınlardadır. Gökalp’in sunduğu, eşit şartlar altında karşılıklı alıp vermeye dayalı bir ilişki modelidir. Karaosmanoğlu karamsar tutumuyla bu modeli reddeder. Halktan aydının alabileceği herhangi bir değer bulunmadığı tespitini yapmakla kalmaz; halkın içine giren aydın o kadar farklı bir dil konuşmaktadır ki, bu iki sınıfın anlaşması ve sağlıklı bir diyalog kurması da neredeyse olanaksızdır. İki farklı sosyal çevreden gelen insanların birbirini anlamaktan bu derece uzak olmalarının sebebi ise birbirlerinin duygudaşlıklarına yabancı olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu noktada ele alınması gereken problematiği tamamı ile Ahmet Celal’in bakış açısı belirlemektedir. Öyle ki, yazarın sesini ve görüşlerini köylülerden çok Ahmet Celal’in dile getirdiğini, aydın kimliği ile Ahmet Celal’in Karaosmanoğlu’nu ve onun tezini temsil ettiğini ve kurguladığını söyleyebiliriz. Bu aşamada “duygudaşlık” (“structure of feeling”) terimi ile ilgili bir açıklamada bulunmak yerinde olacaktır. Said oryantalistler’e yönelttiği sert eleştirilerden birini şu yönde getirir: Bir Filistinli Arap olarak Amerika’da

¹⁵ Edward W. Said, *Orientalism*, 1978, Vintage Books, New York, 1994, s. 169. “La mission civilisatrice” kavramının şöyle bir işleyişi olduğu söylenebilir: Otorite altına alınacak topluluk öylesine bir barbarlık, geri kalmışlık ve uygarlıktan yoksunluk söylemi ile kuşatılır ki; uygar, insancıl ve ileri topluluklar bu zavallı insanlara uygarlık götürüp onları karanlıktan, zulümden, barbarlıktan kurtarmayı kendilerine görev bilirler. Böylece sömürü, işgal, emperyalizm, tahakküm veya baskı altına almak gibi pek de gurur okşayıcı olmayan kelimeler dışarıda bırakılmış olur.

Said bu söylemin ne derece “ortak akıl” (“common sense”) haline dönüştüğünü ortaya koymak için Rudyard Kipling’in “Beyaz Adamın Yükü” (“White Man’s Burden”) adlı şiirini kullanıyor.

¹⁶ A.g.e., s. 27.

¹⁷ Benedict Anderson’un *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (1983) adlı eserini Türkçeye kazandıran İskender Savaşır “temsil” kelimesini İngilizce “representation” kelimesinin karşılığı olarak çevirdiğini “her temsilin bir ilk misalin tekrarını vurgulamak için... İngilizce representation’daki tekrar eki olan re’nin re-presentation olarak yazıldığını” belirtiyor. Çevirmenin düştüğü bu not benim “temsil” kelimesine yüklediğim anlamı tam olarak karşılıyor. (29)

yaşayan Said, kendisine en zor gelen şeylerden birinin Filistin-İsrail savaşının yaşandığı tüm o yıllarda Amerika'da hemen hiçbir Oryantalistin, yani Doğu çalışmaları yapan akademisyenlerin kendilerini içtenlikle Filistinli Araplarla özdeşleştirip, olaylara onların gözü ile bakmayı denememiş oluklarını belirtir.¹⁶ Oryantalistlerin bu uzak ve soğuk tutumu Filistinli Arapları Amerika'da "siyasal açıdan" hemen hemen varlığından söz edilmez hale getirmiştir. Nadiren de olsa ilgiye mazhar olduklarında da, bunun Filistinli Arapların "bir baş belası ya da bir Doğulu" olarak incitici ve küçümseyici temsiller¹⁷ şeklinde gerçekleştiğini ortaya koyar.¹⁸ Said *Oryantalizm*'e 2003 yılında yazdığı "Önsöz"de oryantalist tutumun kaçınılmaz bir tutum olmadığını, başka kültürleri çalışırken oryantalizmin tuzaklarına düşmeden çalışmalar yapmış yazarlar da olduğunu söyler. Bu yazarlar arasında Goethe, Humboldt, Nietzsche ve Auerbach gibi isimleri sayar. Said'e göre onları oryantalist bir tutumdan kurtaran yaklaşımın bu yazarların başka bir zamana ve kültüre yabacılaşma ve düşmanca tavır alma yerine, Raymond Williams'ın deyişiyle "duygudaşlığı" seçmiş olmalarıdır. Bu "duygudaşlık" sayesinde ki yazarın kendi kültürü ve çalıştığı kültür arasında sağlıklı ve samimi bir ilişki kurulabilir.¹⁹

Kültürel üretimler insanlara yalnızca estetik bir zevk vermekle kalmazlar, yüceltikleri ya da eleştirdikleri değerlerle seyircilerinde, okuyucularında ya da dinleyicilerinde belli değerlerin sorgulanması ve yeniden düşünülmesine de yol açarlar. Ortaya koymuş oldukları bu işlevden dolayı da, politikadan söz etmeyen ve tarafsızmış gibi gözükten eserlerde dahi politik bir taraflılık ve eylemsellik söz konusudur. Yeni Tarihselcilik akımının en önmeli temsilcilerinden biri olan Stephen Greenblatt, incelediğimiz eserlere şu kültürel soruları sormanın bu eserlerin üstlendikleri görevler hakkında önemli ipuçları vereceğini belirtiyor: "Bu eser ne tür davranışlar ve uygulama modelleri dayatıyor? Dolaylı ya da dolaysız bir şekilde kimin düşünce veya hareket özgürlüğünün bu eser tarafından kısıtlanma olasılığı vardır? Bu belli bir övgü ya da yergi taşıyan eserle daha genel ve geniş sosyal yapılar nasıl ilişkilendirilebilir?"²⁰

Suriyeli kadın eleştirmen Rana Kabbani gezi yazınında kullanılan etnolojik söylemin, imparatorluk sınırları içinde yönetilen halklar hakkında bilgi sağladığı için, emperyalizm ile sıkı bağlantıları olduğunu dile getirir.²¹ Bu anlatılar

¹⁸ Bu "kendini bir toplumla özdeşleştirip olaylara onların gözüyle bakabilme" yetisi bize ister istemez Raymond Williams'ın "structure of feeling", "duygudaşlık" kavramını hatırlatıyor. Raymond Williams "duygudaşlık" kavramını "bir grubun ya da topluluğun paylaştığı ortak duygular" olarak açıklıyor. Raymond Williams, *Culture and Society*, 1958, Penguin Books, Edinburgh, 1963, s. 56.

¹⁹ Said, a.g.e., ss. xxiv-xxv.

²⁰ Stephen Greenblatt, "Culture", *Critical Terms for Literary Study*, Ed. Frank Lentricchia ve Thomas McLaughlin, Chicago&London, The University of Chicago Press, 1990, s. 226. Kendi çevirim.

ırksal kalıpyargılar (stereotype) yaratarak emperyalist dünya görüşünün söylemini oluştururlar. Kabbani burada şu örneğe yer verir: sömürge Amerika'sında Kızılderililer sürekli kadınların ırzına geçen, çocuk katili ve kafa derisi toplayan insanlar olarak temsil edilmiştir. Tüm bu çabanın sebebi, bu insanlara uygulanan vahşeti haklı gösterebilmektir. Kabbani'nin verdiği örnek emperyalizmin doğu hakkında oluşturduğu söylemi aydınlatması açısından da oldukça faydalıdır. Bu söyleme göre, doğu geridir; insani değerlerden yoksundur; kendi kendini yönetecek olgunlukta ve beceride değildir. Kendi kendilerini yönetmeye izin verdiğinizde içlerinden hemen bir zorba çıkarıp, Saddam gibi, halkın baskılar altında ezilmesine sebep olacaktır. Pistir, hijyenden haberi yoktur; ortalıkta salgın hastalıklar kol gezmektedir ve de tüm bunlara uygarlaşmamış doğulu ancak kader diye bakıp seyirci kalmaktadır. İşte tüm bu zavallı insanları kendi kendilerinin zulmünden kurtarma görevi emperyalist güçlere düşmektedir.

Kabbani Avrupalıların kendileri için öteki olan Doğuluları anlatırken, bu insanları “tembel, seks düşkünü, vahşi ve kendi kendilerini yönetmekten aciz”²² olarak temsil ettiklerini yazıyor. Bu sayede Avrupalı sömürgeci, sömürgeci olarak değil de sömürge altına alınmış insanlara bilimin ve tarihin ışığında hizmet götüren onurlu birer şövalye olarak korunacaktır. Bu emperyalist ideolojik bağlamda ortaya çıkmış kalıpyargılarla temsil edilen doğuluyu, Burton'un bir Sindi'yi anlatırken kullandığı betimlemede görmek mümkündür: “Tembel ve hissizdir, kişisel olarak kirlidir ve berduştur, tehlike zamanlarında alçakça korkak, ama korkacak bir şey olmadığında alabildiğine küstah ve terbiyesizdir; doğruluk ya da dürüstlük konusunda hiçbir fikri yoktur ve biraz daha yeteneği olsa tam bir kalleşlik timsali olabilir”²³. Bu tür genellemeler ve kalıpyargılara dayanılarak yapılmış temsiller Oryantalist söylemin en tipik özelliklerindedir. Michael Pickering'in de belirttiği gibi, bu tür karalayıcı ve ötekileştirici temsil edişler son derece ciddi politik mesajlar da içerir. Dahası, bu ötekileştirme diyalogun, karşılıklı alış verişin ve değişimin de reddedilmesi anlamına gelmektedir.²⁴

Berna Moran'ın da belirttiği gibi, *Yaban* ideolojik yönü ağır basan bir romandır. Moran'a göre, *Yaban* “1930'lardaki yönetici sınıftan bir aydın bürokratin kafasındaki Anadolu simgesidir.”²⁵ Moran yazısında Karaosmanoğlu'nun siyasi

²¹ Rana Kabbani, *Europe's Myths of Orient*, Indiana UP, Bloomington, 1986, s. 2.

²² A.g.e., s. 6.

²³ Richard Burton, a.g.e., s. 9.

²⁴ Michael Pickering, *Stereotyping: The Politics of Representation*, Palgrave, Hampshire and New York, 2001, s. 9.

²⁵ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış: Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a*, 1983, İletişim, İstanbul, 1987, s. 207.

görüşlerine ve *Kadro* dergisindeki yazılara değinerek Karaosmanoğlu'nun *Yaban* ile nasıl bir politik mesaj verme kaygısında olduğunu tartışır. Köylü o kadar cahil ve ülke yönetimine katılmaktan uzaktır ki, ülkeyi aydınlar yönetmeli ve bu uygarlıktan nasibini almamış köylüleri aydınlığa taşımaya çalışmalıdır. Bu özelliği ile *Yaban* tezli bir romandır. Romanda Türk köylüsü cahil, vatan sevgisinden uzak, doğru ile yanlış birbirinden ayırabilme yeteneğinden yoksun, ilkel, acımasız, kılık kıyafet konusunda sefil, en doğal duygulara bile yabancı ve en ufak bir akli selime sahip olmayan zavallı yaratıklar olarak temsil edilmektedir.

Yaban Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olduğu 1921-1922 yıllarında Haymana ovasında Porsuk çayı kenarında adı verilmeyen bir köyde geçmektedir. Romanın anlatıcısı Ahmet Celal kendini şöyle tanımlıyor: "... İstanbul'un en muhteşem konaklarından birinde doğup ve parıltılı hülya iklimlerine kanat açıp uçtuktan sonra kanatlarımın biri kırılmış olarak buraya düştüm. Otuz iki yaşında bir emekli asker, bütün geleceği geride kalmış bir sakat delikanlı."²⁶ Ahmet Celal Birinci Dünya savaşı sırasında yedek subay olarak vatani görevini yaparken sağ kolunu kaybetmiştir. Oldukça seçkin bir aileden gelmektedir, öyle ki babası Osmanlı'nın bir zamanlar önemli paşalarından biridir. Ve de o zamanlar adet olduğu üzere tamamı ile batılı bir eğitimden geçmiş, o günlerin en iyi okullarında okumuştur. Savaş sona erip terhis edildiğinde, Ahmet Celal işgal altındaki İstanbul'da kalmak istemez. Savaşta emri altında bir asker olan Mehmet Ali'nin teklifi üzerine Mehmet Ali ile birlikte onun köyüne giderler. Hayatında belki de ilk kez bir köye gidecek olan Ahmet Celal'in aklında şöyle bir köy imajı vardır:

*Bu ülkede, temiz yürekli, duygulu ve candan insanlar vardı. Zenginlerin kapısı fakire açık ve gurbet yolları, sonunda mutlaka sıcak bir yurda ulaştı. Orada, bütün kadınlar ana, bütün kızlar kardeş ve bütün çocuklar evlattı, Oranın taşı arkadaş, yoksulluğun derecesi bence malumdur. Fakat, bu maddi yoksulluğun içinde bir manevi varlık bulacağımı sanıyordum.*²⁷

Fakat köye varır varmaz Ahmet Celal ne kadar yanıldığını anlayacaktır. Köylüler merhametsizdirler; kolunu kaybetmiş olması onlarda hiçbir acıma duygusu uyandırmayacaktır.²⁸ Köylülerin bir çoğu da onun gibi sakattır zaten; Mehmet Ali'nin annesi topaldır mesela. Aynı evin içinde kardeşi bir çeşit cücedir; on dört yaşında olmasına rağmen boyu ancak bir yirmi kadardır. Bekir Çavuşun on iki yaşındaki kızı görme özürdür. Köyün en zengini Salih Ağanın oğlu kamburdur. Ayrıca köyde akli dengesi yerinde olmayan iki kişi vardır.²⁹

²⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 89.

²⁷ A.g.e., ss. 135-136.

²⁸ A.g.e., s. 37.

²⁹ A.g.e., s. 37.

Bir anne, bir sevgili ve bir yurt aramaya gelmiştir bu köye. Öte yandan şefkatlerine ve dostluklarına ihtiyaç duyan, vatanı uğruna kolunu yitirmiş bu insana karşı pek de arkadaşıca olmayan bir tavır sergiler köylüler. Ona hemen “yaban” derler, yani onlardan biri değildir. Aralarına almak istemezler: “Mehmet Ali olmasa hiç kimse benimle konuşmayacak”³⁰ diye yakınır Ahmet Celal. Mehmet Ali’nin evine vardıklarında Mehmet Ali’nin ne annesi ne de erkek kardeşi İsmail, Ahmet Celal’e bir “Hoş geldin!” bile demezler.

Ahmet Celal köylüler ile arasında aşılması güç bir iletişim engeli bulur: “Onlara hitap ettiğim vakit hiçbir şey anlamaz gibi bön bön yüzüme bakarlar. Sonra kendi aralarında bir şeyler mırıldanırlar. Hissederim ki sözlerimi anlamışlar, fakat tasvip etmemişlerdir. Bazen bıyık altından bana güldüklerini de sezerim.”³¹ Köylülerin dünyası, yaşayış biçimleri ve gündelik hayatlarına yön veren adetleri o derece birbirinden farklıdır ki, Ahmet Celal kendisi ile köylüler arasındaki yabancılığa ve mesafeye değinirken şu sözleri kullanıyor: “En basit, en sade, en tabii hareketlerim onlara, bir sirk ortasında, bir soytarının taklak atışları, sıçrayışları, yuvarlanışları kadar tuhaf geliyor.”³²

Her gün tıraş olması, dişlerini fırçalaması, saçlarını taraması ve kitap okuması köylüler tarafından asla anlaşılabilir davranışlar değildir. Çünkü bu köylüler Ahmet Celal’e göre pis, kendine özen göstermeyen, cahil insanlardır. Köylülerin temizlik alışkanlıkları ve anlayışları ile ilgili şu örnek veriyor: “Hasat mevsimlerinden sonra haftalarca her nevi hububat aynı yalakta yıkanıp ayıklanır. Hatta çok kere, yenilecek şeylerin, çocuk bezleri, kirli don ve gömleklerle bir arada çalkalandığı da olur. Bu pisliği onlara anlatmak mümkün değildir.”³³ Çünkü bu insanlar modern bilime ve fenne inanmak yerine Şeyh Yusuf Efendiye inanmaktadırlar. Şeyh Yusuf Efendinin köye gelişi büyük bir heyecan uyandırır köylülerde: “İki günden beri, köyde olağanüstü zamanlara mahsus bir hal var. Bayram mı?...Biri mi evleniyor?...herkes işini gücünü bırakmış.”³⁴ Köylüler hastalıklarına dermanı Şeyh Yusuf Efendinin okuyup üflemesinde ararlar. Sıkıntısı olanlar ondan tavsiye alırlar. Köylülerin böylesine yüceltip, dertlerinin çözümü için bel bağladıkları bu Şeyh, Ahmet Celal’in anlatımı ile tam bir yalancı ve sahtekardır. Tiksinilecek bir insandır: “üstü başı, sakalı o kadar kirli ki, -yanına yaklaşmaya hacet yok- kapıdan itibaren bir teke gibi kokuyor.”³⁵

Ahmet Celal’in gözünde bu insanlar öylesine geri kalmış, uygarlıktan ve modern dünyadan öylesine uzak insanlardır ki onları: “...insanların mağara

³⁰ A.g.e., s. 38.

³¹ A.g.e., s. 38.

³² A.g.e., s. 39.

³³ A.g.e., s. 44.

³⁴ A.g.e., s. 66.

³⁵ A.g.e., s. 68.

devrindeki gibi henüz birtakım toprak ve taş kovukları içinde” yaşayan “...ve hayvanlarla haşır neşir” olan son derece ilkel varlıklar olarak görür.³⁶ Köyde yalnızca fakirler değil, hali vakti yerinde olanlar da giyim kıyafetine dikkat etmiyordu; köyün en zengin adamının bir dilenciden farkı yoktur. Köyün yanından Porsuk Çayı geçmesine rağmen köylüler bu çayın suyundan faydalanamamaktadırlar. Çünkü ne bu iş yeterince çalışkanlık gösterebilme azmine, ne de organize olup o suyu kanallarla tarlalarına taşıyabilecek teknik bilgiye sahiptirler.³⁷

Tüm bunların ötesinde, Mehmet Ali'nin köylüleri, vatanseverlik, adalet, ve namus gibi değerlerden haberi olmadan yaşamakta olan bir sürüdür: “Anadolu düşmana akıl öğreten müftülerin, düşmana yol gösteren köy ağalarının, her gelen gasıpla bir olup komşusunun malını talan eden kasaba eşrafının, asker kaçağını koynunda saklayan zinacı kadınların, frengiden burnu çökmüş sahte sofuların, cami avlusunda oğlan kovalayan softaların türediği yer burasıdır.”³⁸ *Yaban*'da Memleketin işgal altında oluşuna aldırmazlık etmeyen köylüleri savaş konusunda ilgilendiren tek şey tekrar askere alınıp alınmayacaklarıdır.³⁹ Romanda Yunan kuvvetleri köye geldiğinde, nasılsa parasını verecekler diye, hiçbir suçluluk ya da pişmanlık duymadan, ellerinde ne var ne yok işgal kuvvetlerinin askerlerine verirler. Hatta, Salih Ağa ve köy imamı, daha fazla para kopartabilmek için, gönüllü olarak düşman askerlerine kılavuzluk ederler. Köylü bu hareketi kınamaktan çok uzaktır; Salih Ağa ve imama, düşmana yol gösterip vatana ihanet ettikleri için değil, kendilerinin elinden böyle bir fırsatı çalmış oldukları için kızarlar.⁴⁰

Zorba Salih Ağa Mehmet Ali'nin annesinin topraklarını gasp ettiğinde, hiç kimse çıkıp da Salih Ağaya hesap soramaz. Ahmet Celal bunu yapmaya kalkıştığında, karşısında ilk önce hakkı yenmiş olan Mehmet Ali'nin annesini bulur. Kadın Salih Ağadan öylesine korkmaktadır ki onu daha fazla kızdırıp zararını arttırmak istemiyordur. Haksızlık ve zulüm karşısında bu derece sinmiş köylüler için şu yorumu yapar Ahmet Celal: “Bunlar, henüz bir sosyal yaratık haline bile girmemiştir. Ta yontulmamış taş devrindeki insanlar gibi yaşıyorlar. O vakitler de, kabilenin en güçlüsü elinde bir ağaç baltayla sizin üstünüze yürür, ağzınızdan lokmanızı, ininizden karınızı alıp götürürdü ve bu, herkese tabii olaylar gibi sakınılmaz, önlenmez görünürdü.”⁴¹

Bu köyde insanların namus anlayışları ve bu kavrama verdikleri önem de zayıftır. Köyün sakinlerinden Süleyman'ın karısı evine bir asker kaçağını alır

³⁶ A.g.e., s. 45.

³⁷ A.g.e., s. 47.

³⁸ A.g.e., s. 136.

³⁹ A.g.e., s. 61.

⁴⁰ A.g.e., ss. 194-196.

⁴¹ A.g.e., s. 94.

ve kocasını bu adamla birlikte yaşamaya mecbur eder. Kocasının gözü önünde bu adamla birlikte olur da, yine de kocası Süleyman karısından boşanmaya razı olmaz. Karısı bu asker kaçağı ile köyden gittiğinde, aylarca onları takip edip karısını eve dönmeye ikna etmeye çalışır. Aldatılmış ve küçük düşürülmüş olmak onun için önemi olmayan şeylerdir. Başka bir örnek Salih Ağanın kambur oğlunun Bekir Çavuşun görme özürlü kızına önce tecavüz etmesi, sonra da bitmez tükenmez bir şekilde on iki yaşındaki küçük kızı cinsel olarak istismar etmesidir. Olay ortaya çıktığında Bekir Çavuş Ahmet Celal'in beklediği şekilde sert bir tepki vermez. On iki yaşındaki kör kızının defalarca tecavüze uğramış olması önemli değildir. Kızını tecavüzcüsü ile evlendirerek bu sorunu çözmüş olacaktır.⁴²

Bir anne bulma ümidi ile bu Anadolu köyüne gelmiş Ahmet Celal'le ilk karşılaştıklarında "hoş geldin" bile dememiş olan Mehmet Ali'nin annesi, Ahmet Celal'e karşı takındığı kayıtsız ve hatta hoşnutsuz tavrından vazgeçmez. Zeynep kadın yalnızca Ahmet Celal'e karşı değil, diğer iki oğluna karşı da katı bir tutum sergiler. Evde üretilen hiçbir şeyin evde tüketilmesine izin vermez. Bunları götürüp kasabadaki pazarda satmaya bakar. Ahmet Celal bunlara pazardakinin iki misli fiyat verdiği bile hoşnut olmaz. Ona göre ancak pazarda kazanılan paranın bereketi vardır. Oğlu yeniden cepheye çağrıldığında da onu pek duygulanmış görmeyiz. Ama Salih Ağa toprağını elinden alınca sanki bir yakını ölmüşçesine acı çeker: "Oğlu askere gittiği gün bile gözünden bir damla yaş akmayan bu kadın, şimdi bir toprak parçası elinden gidecek diye ağlıyor."⁴³

Ahmet Celal bu Anadolu köyüne bir sevgili bulmak ümidi ile gelmiştir ama köye gelmesinin üstünden aylar geçtikten sonra bile "buraya geldiğim günden beri, kadın veya kız denilmeğe layık tek bir yaratık dahi görmedim"⁴⁴ diyecektir. Mehmet Ali'nin düğünü sebebi ile köyün bütün kadınlarını bir arada gördükten sonra şu yorumda bulunur: "Çoğu biçimsiz, bücür, yusuvarlak veya lüzumundan fazla iri olmakla beraber aralarında kat kat kumaş yığınlarına rağmen, insana narin, körpe ve tombul hissini veren vücutlar da yok değil. Fakat, bunların ellerine, ayaklarına bakılınca o hafif tatlı his hemen dağılıveriyor."⁴⁵ Bir gün köyün dışında komşu köyden bir kız ile karşılaşır. Adı Emine olan bu kız, gerek zarafet gerekse güzellik bakımından oralarda karşılaşmış olduğu diğer kızlardan o kadar farklıdır ki, ona aşık olur. Öte yandan, Emine'nin gözünde Ahmet Celal öncelikle kolsuz sonra ise bir "yaban"dır. Evlilik söz konusu olduğunda da Mehmet Ali'nin kardeşi

⁴² A.g.e., s. 182.

⁴³ A.g.e., s. 83.

⁴⁴ A.g.e., s. 52.

⁴⁵ A.g.e., s. 53.

İsmail'i Ahmet Celal'e tercih edecektir. O İsmail ki, yazarın anlatımıyla, fiziksel gelişmesini tam anlamıyla tamamlayamamış bir cücedir. Ahmet Celal Emine'nin İsmail'e nasıl katlanabildiğini anlamakta güçlük çeker: "Bir taze dişi, daha on yedisine varmadan dişleri dökülmüş, yüzü buruşmuş bu garip tabiat yaratığına nasıl tahammül edebilir?" Sadece, o köyde doğup yetişmiş olması, bütün sevimsizliğine ve çirkinliğine rağmen İsmail'i Ahmet Celal'e göre daha avantajlı bir konuma getirebilmiştir. Emine yaptığı hatayı ancak romanın sonunda fark edecek ve kendisini düşmanın tecavüzlerinden kurtarabilecek tek insan diye düşündüğü Ahmet Celal ile kaçmaya razı olacaktır.

Yaban'da, Ziya Gökalp'in sözünü ettiği halka gidişin ne kadar boş bir uğraş olduğu ile karşılaşırız. Yazar Mehmet Ali'nin düğününde eğlenen insanların şöyle anlatıyor: "Birbirinden ayrı halkalar halinde girip karşılıklı raks ediyorlar, eğleniyorlar. Bu rakıslar, sürekli zıplamalardan ve sağa sola gidip gelmelerden husule gelen, yeknesak ve ağır birtakım danslardır."⁴⁶ Bu insanlar işte o kadar zevksiz, eğlenmekten ve mutlu bir anı gerektiğince kutlamaktan aciz insanlardır: "Çatlak bir zurna ve bir davulla arap kabağı arası bir darbu-ka, havayı çatır çatır çatlatıyor."⁴⁷

Yalnız bu köyün insanları Ahmet Celal'i kendilerine yabancı ve uzak bulmazlar; Ahmet Celal'e göre bu insanlar öylesine anlaşılmaz ve gariptir ki kuşların ve kedilerin tamamen iç güdülerini ile gerçekleştiren çiftleşmeleri dahi, köylülerin sevişmelerinden çok daha anlaşılır ve yakın gözükmektedir. Biz ve onlar olarak ortaya koymuş olduğu ikilik, öteki kavramı ve mesafe, yazarın şu sözlerinde kendini gösteriyor: "Kuşlar nasıl sevişir? Kediler nasıl sevişir? Biliyorum. Lakin, bu köy halkının nasıl seviştiklerini tahmin edemiyorum. Bizim gibi göz göze bakışlılar mı? El ele tutuşurlar mı? Dudak dudağa gelirler mi? Okşayışları nasıldır? Kalbin bir süt çanağı gibi kabarıp taşıdığı o dakikada, ağızlarından çıkan sesin anlamı ve ahengi nedir?"⁴⁸ Ahmet Celal köyün hayvanlarına karşı insanlarına duyduğundan daha yakın bir sevgi duyduğunu, onlarla çok daha iyi anlaştığını şu cümle ile tekrar belirtiyor: "...ben burada hayvanlara insanlardan daha yakınım. Onları, tiksinden, şefkatle sevmesini biliyorum ve bu sevgim onlara geçebiliyor. Boz eşek bana iyiden iyiye almış."⁴⁹

1921-1922 Kurtuluş Savaşı dönemine denk gelen Türk Köyünü anlatan bir roman olarak Yaban'da geçen köyün isminin verilmemesi bu köyü özel bir örnek, bir istisna ya da tekil bir vaka olmak durumundan çıkarmış; tüm Türk köylerinin ve köylülerinin ne durumda olduğunu anlatan bir genelleme ve

⁴⁶ A.g.e., s. 53.

⁴⁷ A.g.e., s. 53.

⁴⁸ A.g.e., s. 54.

⁴⁹ A.g.e., s. 90.

durum değerlendirmesine dönüştürmüştür. Romanın yayınlanmasının hemen ardından yapılan yorumlar da romanın tekil bir örneği değil geneli yansıttığına yöneliktir.⁵⁰

İngiliz ve Amerikan Gezi Yazınında Türk Köyü ve Köylüsü

1903-1906 yılları arasında askeri konsolos olarak Türkiye’de bulunmuş olan İngiliz subayı yüzbaşı A.F. Townshend Türk köylüsünden “...sade, dürüst ve çalışkan” insanlar olarak söz eder. Şu ifadelerle de Türk köylüsü hakkındaki olumlu düşüncelerini aktarmaya devam eder. “Elindekini en iyisini kapısına gelmiş yabancıya verip karşılığında makul bir ücret ödenmesini bekler. Bir Avrupalıya da diğer insanlara nasıl davranıyorsa öyle davranır, rahatsız edip “Kimsin?”, “Nereye gidiyorsun?” gibi sorularla insanları bunaltmaz. Beni Türk köylerinde en çok etkileyen şey ise herkesin gururuna son derece düşkün ve mağrur olmasıdır.”⁵¹ Türk köylüsünün yabancılarla karşı takındıkları tavra dair Townshend gözlemlerini şöyle aktarıyor: “Türkler hemen her zaman bir Avrupalının köylerine gelmesinden gerçek bir memnuniyet duyarlar. Bireyler olarak öylesine dürüst, açık sözlü ve iyi kalplidirler ki...”⁵² Townshend’in köylerin temizliği hakkındaki yorumları da Karaosmanoğlu’nunkilerden çok daha yumuşaktır: “Türk köylerinin çevresi çoğunlukla temizdir, yalnız kötü kokulara dair hiçbir duyarlılıkları yok gibidir.”⁵³

1897 yılında Sultan Abdül Hamid’in yönetimi altındaki Ermenilerin durumunu inceleyip bunu Amerikan New York Herald Tribune gazetesine yazmak için Türkiye’nin doğu illerini gezen Sidney Whitman Anadolu köylülerinin kendilerine yaklaşımını şu şekilde anlatıyor:

Bu kural ve kanun tanımaz diye bilinen topluluğun, bizim görevimiz ile ilgili raporu nasıl bir dikkat ve saygı ile dinledikleri görülmeye değer bir sahneydi. Her bir cümle açık

⁵⁰ İletişim yayınlarının 1983 basımında metni takip eden “Türk Edebiyatında Yaban” adlı bir bölümde, yayınlandığı tarihten 1980li yıllara kadar bir çok eleştirmenin ve edebiyatçının *Yaban* hakkındaki yorumlarını bulmak mümkün. 16 Nisan 1933’de *Kadro* dergisinde çıkan yazısında Vedat Nedim Tör *Yaban*’ın Türk köylüsünün ve Türk köyünün genel gerçekliğini yansıttığı ile ilgili şöyle diyor: “Türk köyü ve Türk köylüsü etrafında örülen edebiyat maskesini erkek bir jestle alaşağı etti.” (237) Şevket Süreyya yine *Kadro* dergisinde 18 Haziran 1933’de çıkan yazısında: “Türk milleti, Türk münevveri ve Türk köylüsü, *Yaban*’da karşı karşıya geliyor... *Yaban* Türk stepinde Türk insanının hikayesidir.” (239-240) diyor. 1933’de *Varlık* dergisinin dördüncü sayısında yayınlanan yazısında Burhan Ümit Toprak’da bu genellemeye işaret ediyor.

⁵¹ Captain A. F. Townshend, *A Military Consul in Turkey: The Experiences & Impressions of a British Representative in Asia Minor*, Lippincott, Philadelphia; Seeley, London, 1910, s. 77-78.

⁵² A.g.e., s. 79.

⁵³ A.g.e., s. 79.

ve sempatik bir ses tonuyla okunduğınca dinleyicilerin dikkati gözle görülür bir şekilde arttı ve sonunda hepsi bir ağızdan 'Allah onlardan razı olsun. Allah onları kazadan beladan korusun.' diye bizim için dua ettiler...Ertesi sabah erkenden ayrılırken ev sahiblerimiz bizden para almayı reddetti: dabası sunduğu bediyeleri kabul etmemiz için çok ısrar etti; hançerler, gümüş ve altın kakmalı kemerler, hatta Dr. Hepworth ve bana birer at. Bunların hiçbirini kabul etmedik, yalnız kol pençe boğuşmada kendi hançeri ile öldürdüğüne bizi temin ettiği ayının postunu geri çeviremedim. Evinden ayrıldığımızda ev sahibimizin nezaketi daha sona ermemiştir, çünkü köylülerden bir kısmı uzun bir yol boyunca bize refakat ettiler- bu ülkede nerede mola verip konakladysak böylesine güzel bir adetle uğurlandık hep...⁵⁴

Bu bizim misafirperver Türk imgemize daha çok uyan bir örnek. İngilterenin İzmir konsolosluğunda görevli Anglikan rahibi Arundell, 1835-1836 yıllarında arkadaşlarıyla birlikte Şirince'ye gider. Dönüşte öyle yağmur yağar ki Selçuk'tan öteye gidemezler. Bir Rumdan yiyecek ve yatacak bir yer rica ederler. Rum öylesine fahiş bir fiyat ister ki kızıp onunla alış veriş etmezler. Sonra başka çarelerinin olmadığını anlayınca tekrar Ruma gidip istediği fiyatı ödemeye razı olduklarını söylerler. Rum bu sefer daha önce istediğinin iki mislini ister. Yağmurdan ıslanmış, aç bil aç, sefil bir vaziyette ilk gördükleri yere sığınır. Aradan biraz zaman geçince kulübenin sahibi yaşlı bir Türk gelir ve bu grubu kendi çoban kulübesinde görür. Arundell ve arkadaşları büyük bir korkuya kapılırlar. Adamın malına izinsiz girmişler bir çeşit orayı işgal etmişlerdir. Onların bu sefil durumunu gören yaşlı adam, koca bir ateş yakar. Bununla da kalmaz onlar için bir kuzu çevirir. İhtiyaçları ve rahatları neyi gerektiriyorsa canı gönülden yerine getirir. Tüm bu yaptıklarının karşılığında kendisine para teklif edildiğinde ise bu teklifi geri çevirir ve bir kuruş dahi almayı kabul etmez. Arundell buna benzer Türk misafirperverliğine dair başından geçmiş bir çok olay anlattıktan sonra, Türk köylüsünün bu misafirperver davranışının altında yatan sebebin şu inanış olduğunu belirtiyor: "Türkler her misafirin yanında dokuz kısımetle geldiğini, ayrılırken bunlardan birini alıp gittiğini geri kalanları ise ev sahibine bıraktığına inanırlar."⁵⁵

Alman asıllı bir İngiliz gazeteci olarak Türkiye'yi 1935 yılında ziyaret eden Lilo Linke Artvin'e gitmek isterken, o zamanlar nüfusu 3500 olan Ardahan'da taşıt bulamadığı için bir hafta geçirmek zorunda kalır. O günün Ardahan'ı bir ilçedir fakat bir köyden çok da farkı yoktur:

Yeryüzünde yirminci yüzyıla bu kadar uzak başka bir yer olamaz. Buradaki hayat, birkaç seri üretilmiş modern araç gereç dışında, neredeyse iki bin yıl önce nasılsa öyle

⁵⁴ Sidney Whitman, *Turkish Memories*, W. Heinemann, London; C. Scribner's Sons, New York, 1914, s. 107-109.

⁵⁵ F. V. J. Arundell, *Discoveries in Asia Minor; Including a Description of the Ruins of Several Ancient Cities, and Especially Antioch of Pisida*, Richard Bentley, London, 1834, s. 84-85.

*devam ediyor. Günler sonsuz bir tekdüzelik içinde geçiyor. Kabalık ve can sıkıntısı hakim duygular, ve araştıran göze nerdeyse hiçbir güzellik çarpıyor. İnsanları şımartıp, neşelendirip mutlu edecek hiçbir lüks yok.*⁵⁶

1935'in Ardahan'ı Ahmet Celal'in günlerini geçirdiği Anadolu köyünden çok da farklı değildir. Linke de aynı Ahmet Celal gibi hiçbir güzellik bulamaz Ardahan'ın yanından akan ırmakta: "...çalılık yok, ağaç yok, kirli bir su ve kirli ineklerden başka hiçbir şey yok."⁵⁷ Yine de Linke, Ahmet Celal ile karşılaştırıldığında, Ardahanlılar ile arasında daha yakın bir duygudaşlık kurabilmiştir. Ardahan'ın insanlarıyla karışmaktan, onlarla birlikte vakit geçirmekten hoşlanır. Onun bu yaklaşımı karşılıksız değildir. Ahmet Celal gibi "yaban" ilan edilip, dışlanmaz. Ardahan'da dolaşırken nereye gitse sıcak bir "Hoş geldin!" ile karşılaşır: "Kahvehane erkekler için bir yer olmasına rağmen, beni her zaman büyük bir nezaketle aralarına aldılar, ve içki içilen yerlerden çok farklı olarak, bu insanı sakinleştiren atmosferi onlarla paylaştım."⁵⁸ Irmağın üstündeki köprüyü geçip kasabanın köyü andıran en eski mahallesine gelince insanlar çevresine toplanır; içlerinden bir kadın onu kendi evine davet eder ve elinden gelen her türlü misafirperverliği gösterir.

Ardahan'da bir otelde kalmaktadır ve otel sahibi Linke'nin başına bir şey gelmemesi için peşinden sürekli otel katibini yollar. Bu otel sahibi Mehmet Ali'nin annesi Zeynep Kadın gibi misafirperverlikten uzak, duygusuz bir insan değildir. Kendi suçu olmamasına rağmen Linke'nin taşıt bulamamaktan dolayı üzülmesi onu etkiler. Misafirin sıkılmaması için elinden geleni yapmaya çalışır. Hatta Linke "keşke bir eşeğim olsaydı, sırtına biner giderdim buradan"⁵⁹ dediğinde, gider bir sığa satın alır ve Linke'ye hediye eder.

Linke Ahmet Celal gibi insanların vakit geçirme yollarını küçümsemez. Tavla oynamayı öğrenir. Kahvede erkeklerle birlikte oturup tef ile kemeçe dinler. Bu iki müzisyeni anlatışı Ahmet Celal'in köy düğünündeki davul zurnayı anlatışından çok daha sempati ve açıklık yüklüdür:

*Sağ ayağını yere vurarak çaldığı enstrümanın ritminde tamamen kendinden geçmiş çingeneye benzeyen teçci bir harikaydı. Öteki adam tek parça tabtadan kesilmiş üç teli ve üç deliği ile bir kayığı andıran ilkel bir keman çalıyordu. Hafifçe dizlerinde tutup yayı ateşlice çekip aynı zamanda şarkı söylüyordu.. Söylediği eski şarkılarla şebirli görünüşü arasında garip bir tezat olsa da işini severek yapan birine benziyordu.*⁶⁰

⁵⁶ Lilo Linke, Allah Dethroned: A Journey Through Modern Turkey, Constable & Co., Ltd. London, 1937, s. 104.

⁵⁷ A.g.e., 109.

⁵⁸ A.g.e., 112.

⁵⁹ A.g.e., 110.

Yukarıda tartışmış olduğum dört gezginden hiç biri Türkçe bilmemektedir. Dönemleri göz önüne alındığında bu dört gezginin dördünün de Türk insanı ile ilgili olmayacak ön yargılarla dolu olarak Türkiye'ye gelmiş olabileceği düşünülebilir.⁶¹ Yine de bu dört yabancı, Karaosmanoğlu'nun Ahmet Celal'inden Türk köylüsü ile çok daha yakın ilişkiler kurabilmiş ve duygudaş olabilmişlerdir.

Sonuç

Son tahlilde Berna Moran'ın *Yaban*'ın ideolojik yönü ağır basan bir roman olduğu ile ilgili saptaması oldukça önemli bir saptamadır. Romanın ortaya koyduğu tez, Yakup Kadri'nin siyasi kişiliği de göz önünde bulundurulduğunda⁶², çok önemli bir kültürel tartışmaya işaret etmektedir. Atatürk "köylü milletin efendisidir" derken; *Yaban* Türk köylüsünün hiç de öyle efendilik gibi bir sıfatı hak edecek bir durumda olmadığını savlamaktadır. Ziya Gökalp Türk aydınlarına milli kültürü öğrenmek için halka gitmeyi öğütlerken, *Yaban* bu çabanın ne kadar da gereksiz ve hayal kırıklığına uğratici bir çaba olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır.

Görüldüğü gibi Türk aydını batının kendi toplumunu görüş şekline öylesine etkilenmiştir ki bir süre sonra kendi toplumu ile ilgili yargıları,

⁶⁰ A.g.e., 112.

⁶¹ Aubrey Herbert, *Ben Kendim: A Record of Eastern Travel*, Hutchinson & Co., London, 1924, s. 24-25. Hebert eserinin girişinde Türkiye'ye gelmeden önce kendisinin Türk insanı hakkında ne türden ön yargılarla yüklü olduğunu, Türk insanı ile tanışmadan önce yazmış olduğu bir şiir ile belirtir. Şiir "Bırak Türk öldürsün" dizesi ile başlar ve Türk insanının ne tür bir canı olduğunu işleyen teması ile devam eder.

⁶² Romanın yayınlandığı 1932 yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Husrev Tökin ve Burhan Asaf Belge ile birlikte *Kadro* dergisini çıkarmaktadır. Hatta derginin sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dur. Grubun içinde Atatürk ile en yakın isim olduğundan derginin Çankaya ile ilgili bağlantısıdır. *Kadro* dergisi son derece iddialı bir idealle ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet Halk Partisinin "fikir kadrosu, öncü kadrosu" olmak iddiasındadır. (Ertan 61) Ağaoğlu Ahmet'in Kadroculara yönelttiği şu eleştiri ve grup adına Şevket Süreyya Aydemir'in bu eleştiriye cevabı Kadrocuların kendilerine nasıl bir görev biçtikleri konusunda oldukça aydınlatıcıdır: "...Türk inkılabının irade ve menfaatlerini kendi iradelerinde temsil edilmiş gibi gösteriyorlar ve herkesin ister istemez onlara ve onların anlayış tarzlarına tebaiyet etmesini talep ediyorlar." Kadro hareketini şöyle savunuyor Şevket Süreyya: "Kadro milletin bütün kalabalıklarını kendi teşkilat çerçevesi içinde toplamayabilir. Fakat fikirlerinin isabeti ve yetiştirdiği inkılap neslinin liyakat ve heyecanı ile o, bu kalabalıkları her zaman sevk ve idare edebilir." (Ertan'da alıntılanmıştır, 170-171) "Toplamayabilir" değil zaten toplamak da istemez. Hatta Yakup Kadri'nin *Yaban*'da yaptığı gibi onları olabildiğince oradan uzakta tutmaya da çalışır. Bu bağlamda bakıldığında Kadrocuların genel ideolojik yaklaşımları ile *Yaban*'da ortaya konan tez arasında oldukça sıkı bir bağ olduğunu görürüz. Şevket Süreyya'nın önerdiği seçkin ve dışlayıcı tavrın *Yaban* tarafından meşrulaştırılmaya ve kuşatılmaya çalışıldığını fark ederiz.

batılı gezginlerden bile daha kötümser ve karamsar bir tablo çizmesine sebep olmuştur. Karaosmanoğlu'nun romanı Türkiye köylüsü ile duygudaş olabilmek konusunda yukarıda tartışılan diğer dört gezi kitabından çok daha uzaktır. Said ve Kabbani'nin ısrarla üzerinde durdukları nokta Batılı gezginlerin doğunun insanlarını yanlış temsil ederken emperyalist bir söylem yaratma çabasında olduğudur: emperyalist emellerini insani davranışlar gibi, sömürüyü yardım gibi gösterme çabası. Doğulu aydınlar ülkelerinin kültürel kimliklerinin kaybolup gitmesini istemiyorlarsa toplumun her kesimindeki insanla daha bir duygudaş olmaya, ve onların yaşam biçimlerinin ve kültürel değerlerinin de kendi yaşanabilirliği içinde belli bir tutarlılığa sahip olduğunu kabul etmeye yönelmelidirler. Aksi taktirde ülkenin okumuş, entelektüel, aydın kesimi ile biraz daha az mürekkep yalamış kesimi arasında ortaya çıkan iletişim engeli ülkede liderlerin aydınlar arasından değil de daha az okumuş, ama onlarla aynı dili konuştuğu için kitlelerle iletişim kurmayı başarabilen insanlar arasından çıkacaktır. Böylece entelektüel birikim marjinalleşip, ülkeye sunabileceği bilimsel temelli hizmetler atılacaktır.

Kaynakça

Feridun Andaç, "Aydının Kırılğan Hali." *Ki-taplık*, 83. Mayıs 2005. s. 96-99.

F. V. J. Arundell, *Discoveries in Asia Minor: Including a Description of the Ruins of Several Ancient Cities and Especially Antioch of Pisidia*, London, Richard Bentley, 1834.

Temuçin Faik Ertan, *Kadrocular ve Kadro Hareketi: Görüşler, Yorumlar ve Değerlendirmeler*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, 1994.

Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (1923) İstanbul, Kadro Yayınları, 1979.

Stephen Greenblatt, "Culture" *Critical Terms for Literary Study*, Editör Frank Lentricchia ve Thomas McLaughlin, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1990. s. 225-232.

Rana Kabbani, *Europe's Myths of Orient*, Bloomington, Indiana UP, 1986.

Hasan Bülent Kahraman, "İçselleştirilmiş Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm." *Doğu-Batı*, Sayı 20, Ağustos-Eylül-Ekim 2002. s. 153-178.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, Haz. Atilla Özkırımlı, İstanbul, İletişim, 1983.

Mine Kırıkkanat, "Halkımız Eğleniyor" *Radikal*, 27 Temmuz 2005.

Stephen Kinzer, *Crescent and Star: Turkey between Two Worlds*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2001.

Lilo Linke, *Allah Dethroned: A Journey Through Modern Turkey*, London, Constable

& co., ltd., 1937.

Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış: Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a*, 1983. İstanbul, İletişim, 1987.

Edward W. Said, *Orientalism*, 1978. New York, Vintage Books, 1994.

Captain A. F. Townshend, *A Military Consul in Turkey: The Experiences & Impressions of a British Representative in Asia Minor*, Philadelphia, Lippincott; London, Seeley, 1910.

Sidney Whitman, *Turkish Memories*, London, W. Heinemann; New York, C. Scribner's Sons 1914.

Raymond Williams, *Culture and Society*, 1958, Penguin Books, Edinburgh, 1963.

Hilmi Yavuz, "Türk Şiir Geleneğinde Kaybetmeye Yüz Tutmuş Bir Damarı Yakalamaya Çalışıyorum", Röportaj Mehmet Nuri Yardım, *Türk Edebiyatı*, Sayı 390, Nisan 2006, s. 4-11.